

ÚVOD

Současná evropská literární věda teoreticky a metodologicky zpracovává především několik široce pojatých okruhů. Patří k nim např. otázky pojetí národních literatur jako historických kategorií, jejich funkce v nových regionálních, celoevropských nebo celosvětových souvislostech, v národně literárním a meziliterárním procesu, systematika celého meziliterárního procesu a tzv. „běžných“ a zvláštních meziliterárních společenství, která se dále obsahově upřesňují, prohlubují a vymezují v podobě meziliterárních centrismů. Ke koncepci meziliterárnosti a tzv. mnohonárodních literárních systémů pak postupně vypracovala soubor pojmů a termínů. Stále však nejsou synteticky zpracovány četné pokusy literárních vědců o vymezení (časové i geografické) přechodu od jednoho meziliterárního společenství nebo centrismu k druhému.

Příznačnými jevy meziliterárního procesu v průběhu staletí jsou kategorie biliterárnosti (polyliterárnosti), bilingvismu (polylingvismu) a dvojdomosti (mnohodomosti), které nejsou fenomény snad teprve našeho století a jež ani v našem úzkém evropocentrickém pojetí, ani ve světovém literárním vývoji nebyly a nejsou určovány pouze literárními a obecně kulturními tradicemi. V politické, ekonomické i kulturní „přestrukturalizaci“ světa v druhé polovině našeho století i v těžko se sjednocující Evropě (mj. také kvůli různému kulturnímu vývoji a odlišnému pojetí kultury) proto považuji tzv. dvojdomost (mnohodomost) tvůrců či uměleckých děl za jednu z klíčových otázek literárních a obecně kulturních styků a vztahů.

Problematicke bilingvismu a s ním související dvojdomosti a biliterárnosti jsem proto věnoval soustředěnou pozornost. Tvoří jakousi červenou nit, která se táhne přímo nebo nepřímou celou touto knihou. Víím, že tyto otázky nejsou zcela nové, domnívám se však, že vyžadují nový úhel pohledu, nové hodnocení a nové zařazení do dějin jednotlivých národních literatur i do širšího literárního a obecně kulturního vývoje.

Protože mám za to, že každý autor je součástí určité konkrétní literární (umělecké), jazykové a civilizační tradice, hledal jsem odpověď na otázku, zda jde o zvláštní fenomén. S tím totiž souvisí dnes více než kdy jindy aktuální problematika tzv. vyhnanství v literatuře. Jsem toho názoru, že se bez správných metodologických postupů a objektivních (neideologizujících a neeklektických) kritérií těžko dobereme věrohodných výsledků při studiu tzv. emigrantské literatury, literatury mezi dvěma domovinami, literatury diaspory či literatury mimo domov.

Všechna uvedená slovní spojení se bohužel podle mého názoru užívají v mnoha pracích často nesprávně, nepřesně, vzájemně se směřují. Proto bude třeba vymezit jejich obsah, klasifikovat a definovat literaturu (evropskou i mimoevropskou), která vznikala v jinonárodním, jinojazykovém a často i jinokulturním prostředí. To nám pomůže (a o to se pokouším také v této práci) správně zhodnotit a zařadit tvorbu (nebo její část) desítek českých, ruských, ukrajinských, slovenských, chorvatských, bulharských, slovinských, makedonských, polských, rumunských, albánských, jihoamerických, vietnamských, afrických a jiných tvořivých osobností. Jde o výsledky jejich tvůrčího úsilí, které vznikly v jinonárodním prostředí a jinojazyčně a jež nebyly určeny výhradně příslušníkům vlastního národa. Tato problematika není ještě literární vědou dostatečně rozpracována. Je v ní mnoho bílých míst (na zpracování mnoha z nich dodnes působí četné mimoliterární faktory) a nejednotné chápání podstatných faktorů, které rozhodují o biliterárnosti, polyliterárnosti nebo o příslušnosti tvůrců k jedomu, dvěma či několika literárním systémům. Jedno z možných východisek z této „*slepé uličky*“ vidím právě v přístupech, které prosazuje teorie meziliterárních centrismů. Z ní také ve svých výkladech vycházím.

Kapitola o dvojdomých tvůrcích přesahuje balkánský a mediteránní rámec. Na konkrétních příkladech v ní ukazují na četné podoby intencionální, potenciální, formální nebo asymetrické dvojdomosti. Přímou i nepřímou tak vědomě navazují na své výklady o balkánsko–mediteránních meziliterárních centrismech a kulturních společenstvích.

Domnívám, že složitý, nejednou přerušovaný vývoj většiny balkánských národních literatur nelze vyčerpávajícím způsobem vyložit pouze v rámci balkánských meziliterárních centrismů. Přistoupil jsem proto před časem k vlastnímu teoretickému výkladu problematiky balkánsko–mediteránních a mediteránních meziliterárních centrismů, která v posledních letech poutá stále větší pozornost např. italských, řeckých, chorvatských, makedonských, bulharských i českých a slovenských a dalších literárních historiků a teoretiků. Předkládám zde své první výsledky.

Ve čtyřech studiích, jež na sebe těsně navazují, jsem se pokusil pojednat o balkánských a balkánsko–mediteránních meziliterárních centrismech a kulturních společenstvích. Chtěl jsem netradičně vymezit jejich rozsah a naznačit jejich význam pro vývoj jednotlivých národních literatur a kultur Mediteránu a Balkánu. Zároveň jsem uvedl některé nové pojmy a pokusil se definovat jak jejich hlavní znaky, tak také jejich vztahy s literaturami nebo meziliterárními centrismy tzv. týlových zemí a s literaturami a kulturami geograficky vzdálenějších zón. Nové pojmy by měly podle mého názoru napomoci k lepšímu, objektivnějšímu osvětlení národního i meziliterárního procesu na Balkáně a zejména ve východní části Mediteránu a k teoretickým zobecněním. Svoje teoretická tvrzení dokládám konkrétními příklady z jednotlivých národních literatur Balkánu a Středozemí.

V rámci národního i meziliterárního procesu balkánských literatur jsem v četných studiích a statích zpracoval některé otázky recepce a apercepce literárních děl v jinonárodním prostředí, z nichž jsem některé zařadil do této knihy. Patří k nim nesporně také přehledná kapitola o cyrilometodějské tradici, která je v české a slovenské literatuře i ve vědomí českého a slovenského národa téměř jedenáct století. To proto, že se soluňským bratřím stala tato česko–moravsko–slovenská země osudem. Abych parafrázoval slova Romana Jakobsona, – pro ni vytvořili své obrovské dílo a jí odkázali své myšlenky, které přetrvaly tisíciletí.

Zájem o lidovou slovesnou tvorbu jižních Slovanů projevovaly v minulém století jak ve slovanských zemích, tak také např. v Německu, Rakousku nebo v Uhrách. Překlady makedonských a bulharských lidových písní do maďarštiny jsem věnoval samostatnou studii, neboť tato otázka nebyla dosud důkladně zpracována. Také v dalších srovnávacích literárně historických studiích pojednávám o dosud málo známých nebo neznámých stránkách vzájemných česko–jihoslovanských styků a o některých zvláštностech, „*shodách a odlišnostech*“ v balkánském meziválečném meziliterárním procesu. A protože se domnívám, že je součástí recepce rovněž „*tvorivá funkce překladu v meziliterárním společenství*“, pojal jsem do této knihy také stať o translátologických otázkách.

Zárodky převážně části předkládaných studií tvořila moje vystoupení na mezinárodních slavistických sjezdech, konferencích, vědeckých setkáních a sympoziích v posledním desetiletí u nás i v zahraničí. Na nich jsem si ověřoval správnost a nosnost svých metodologických postupů i praktických přístupů. Povaha časově i tematicky úzce vymezených vystoupení i posléze vydaných sborníků ovšem vyžadovala stručnost, zkratkovitost, často pouhý náčrt problému. Přistoupil jsem proto nyní k nejpřesnějšímu (pokud je to ve vědě vůbec možné) doplnění, dotvoření, důkladnějšímu a průkaznějšímu doložení svých výsledků a tvrzení. V každé z předkládaných literárně historických a metodologických studií (z nichž mnohé vyšly ve velmi zkrácené podobě pouze cizojazyčně nebo v málo dostupných zahraničních sbornících) se pokouším o ucelený výklad.

Byl bych rád, kdyby soubor studií, který tvoří skloubený literárně historický a literárně teoretický celek, podnítil naše, slovenské, balkánské i další evropské literární slavisty, balkanisty i etnografy, historiky a kulturology k intenzivnějšímu studiu otázek meziliterárních centrismů.

V Brně v dubnu 1996

